

УДК 316.62:159.9

Коробка Ілля Миколайович, доктор філософії з психології, науковий співробітник відділу психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, вул. Андріївська, 15, м. Київ, 04070, тел.: (093)133 85 55, e-mail: ilya.korobka97@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7253-1896>

СТАВЛЕННЯ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ РИЗИКІВ І ЗАГРОЗ

Анотація. У статті представлено аналіз проблеми соціальної взаємодії в умовах посилення нестабільності й невизначеності як особливого тла суспільного життя внаслідок війни, розв'язаної РФ проти України та проблеми ставлення до невизначеності. Зазначено, що ситуації невизначеності занурюють людину в специфічні психологічні стани, пов'язані зі ставленням до невизначеності (її сприйняттям, переживанням, стратегіями опанування), що позначається на соціальній взаємодії як на рівні суспільства, окремих соціальних груп, спільнот, так і на індивідуальному рівні (як готовність чи спроможність до гуртування). В таких умовах соціальна взаємодія може супроводжуватися протиріччями чи навіть конфліктами світоглядів, цілей та інтересів, що посилюватиме тенденцію послаблення довіри та негативно позначатиметься на соціальній згуртованості. Водночас у невизначеності можуть існувати й відкриватись нові можливості, вибори та свободи, встановлюватись нові, як внутрішні, так і зовнішні опори, взаємозв'язки, підвищуватись готовність людей до гуртування.

Акцентовано увагу на тому, що коли невизначеність сприймається як спільний виклик, *толерантне ставлення до невизначеності*, сприяє формуванню почуття єдності, а готовність довіряти й співпрацювати підвищує рівень взаємопідтримки, укріплення зв'язків, сприяє згуртованості та дозволяє швидше відновлюються після кризових подій. Тоді як *інтолерантне ставлення до невизначеності* може посилювати страх, недовіру до інших, вразливість до маніпуляцій, через страх перед невідомим сприяти униканню ширшої взаємодії, відмові від участі. Таке ставлення до невизначеності є фактором ризику для соціальної активності, може спричиняти пасивність, зростання рівня тривожності, підвищену агресію та провокувати виникнення ризикогенної взаємодії. Визначено, що *розвиток здатності бути толерантним до невизначених умов життєдіяльності* та виявляти суб'єктність щодо її застосування, може постати одним із чинників активізації соціальної взаємодії для досягнення *соціальної згуртованості* та здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Ключові слова: невизначеність, соціальна взаємодія, ставлення до невизначеності, толерантність/інтолерантність до невизначеності, соціальна згуртованість

Korobka Illia Mykolayovych, Researcher, Department of Psychology of Political and Legal Relations of the Institute for Social and Political Psychology the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, St. Andriivska, 15, Kyiv, 04070, tel.: (093) 133 85 55, e-mail: ilya.korobka97@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7253-1896>

ATTITUDE TOWARDS UNCERTAINTY AS A PSYCHOLOGICAL FACTOR OF SOCIAL INTERACTION IN CONDITIONS OF RISKS AND THREATS

Abstract. The article presents an analysis of the problem of social interaction in conditions of increasing instability and uncertainty as a special background of public life due to the war initiated by the Russian Federation against Ukraine, and the problem of attitude towards uncertainty. It is noted that situations of uncertainty immerse a person in specific psychological states associated with the attitude towards uncertainty (its perception, experience, coping strategies), which affects social interaction at the level of society, individual social groups, communities, and at the individual level (as readiness or ability to unite). In such conditions, social interaction may be accompanied by contradictions or even conflicts of worldviews, goals, and interests, which will strengthen the tendency to weaken trust and negatively affect social cohesion. At the same time, uncertainty can also open up new opportunities, choices, and freedoms, establish new internal and external supports, connections, and increase people's readiness to unite.

Attention is focused on the fact that when uncertainty is perceived as a common challenge, a tolerant attitude towards uncertainty contributes to the formation of a sense of unity, and the readiness to trust and cooperate increases the level of mutual support, strengthens connections, promotes cohesion, and allows for faster recovery after crisis events. Whereas an intolerant attitude towards uncertainty can increase fear, distrust of others, vulnerability to manipulation, and due to fear of the unknown, contribute to avoiding broader interaction and refusal to participate. Such an attitude towards uncertainty is a risk factor for social activity, can cause passivity, increase anxiety levels, heightened aggression, and provoke the emergence of risk-prone interaction.

It is determined that the development of the ability to be tolerant of uncertain conditions of life and to show subjectivity in its application can become one of the factors for activating social interaction to achieve social cohesion and the ability to resist internal and external threats.

Key words: uncertainty, social interaction, attitude towards uncertainty, tolerance/intolerance towards uncertainty, social cohesion

Постановка проблеми. Посилення таких явищ як нестабільність, непередбачуваність та невизначеність внаслідок повномасштабної війни, розв'язаної РФ проти України, занурюють людей в специфічні психологічні стани, пов'язані зі ставленням до невизначеності (її сприйняттям,

переживанням, стратегіями опанування), що позначається на соціальній взаємодії як на рівні суспільства, окремих соціальних груп, спільнот, так і на індивідуальному рівні (як готовність чи спроможність до гуртування).

У цьому контексті актуальним і перспективним як в теоретичному, так і в прикладному аспекті є розгляд проблеми ставлення до невизначеності як сукупності когнітивних, емоційних та поведінкових реакцій, починаючи з первинного сприйняття та оцінки невизначеності в процесі обміну інформацією (когнітивна реакція), через емоційне сприйняття невизначених ситуацій (емоційна реакція), до остаточного рішення про те як діяти і взаємодіяти (поведінкова реакція) і, відповідно, впливу ставлення до невизначеності на соціальну взаємодію.

Розуміння впливу ставлення до невизначеності на соціальну взаємодію як одного з ключових елементів соціальної згуртованості актуалізує проблему вивчення толерантності до невизначеності як психологічного чинника активізації соціальної взаємодії для досягнення соціальної згуртованості та посилення здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам в умовах суспільної нестабільності й невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема невизначеності як невід'ємний атрибут актуальної дійсності, що кидає виклик сучасній людині, як вагоме явище в різних сферах її життєдіяльності та ставлення до невизначеності представлена в сучасних дослідженнях А. Гусєва, С. Литвина, Г. Павленко, В. Семиченко, М. Hillen, R. Lauriola та ін.

Невизначеність як особливе тло суспільного життя в умовах війни та ставлення до неї проблематизують окремі аспекти соціальної взаємодії, адже суспільство представляє собою сукупність усіх форм, способів взаємодії і об'єднання людей. Проблема соціальної взаємодії є найбільше представленою у філософських і соціологічних дослідженнях – роботи Н. Діденка, А. Пилипенка, М. Вебера, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Дж. Хоманса та ін., та в соціально-психологічному контексті – дослідження О. Булгакової, Н. Довгань, С. Іванченко, В. Казмиренко, О. Кочубейник, R. Bales та ін. В них зазначається, що об'єктивною основою соціальної взаємодії є спільність чи розбіжність інтересів, близьких чи віддалених цілей, поглядів, а її сутність полягає в тому, що лише у взаємодії з іншими людиною може задовольнити переважну більшість своїх потреб, інтересів, цінностей, водночас сама по собі взаємодія також є основною життєвою потребою людини, адже у процесі взаємодії відбувається обмін інформацією, знаннями, досвідом тощо.

В умовах посилення в суспільстві нестабільності й невизначеності внаслідок війни серед психологічних чинників активізації соціальної взаємодії, посилення стійкості людей перед зовнішніми і внутрішніми загрозами та підвищення їхньої готовності до гуртування, важливе місце, на нашу думку, належить толерантності до невизначеності.

Проблеми толерантності до невизначеності розглядається в дослідженнях зарубіжних (А. Furnham & J. Marks, N. Koerner, R. Lauriola, M. Hillen та ін.) і вітчизняних науковців (Г. Громова, А. Гусєв, С. Литвин, П. Лушин,

Г. Павленко, О. Саннікова, С. Хілько, І. Ющенко), в яких толерантність до невизначеності представлено як інтегральну особистісну характеристику; як властивість особистості; як багаторівневий та багатовимірний особистісний конструкт тощо. До неї звертаються у зв'язку із визначенням типів ставлення до невизначеності та вивченням механізмів особистісного змінювання як переходу до нової ідентичності (А. Гусев, П. Лушин); аналізом її як чинника психологічного благополуччя (Г. Павленко, І. Ющенко), як психологічного ресурсу суб'єктивного благополуччя (І. Коробка), а також в контексті важливості формування толерантності до невизначеності у різних категорій населення (А. Гусев, Н. Перегончук, С. Хілько) тощо.

Мета статті. На основі аналізу теоретичних інтерпретацій проблеми соціальної взаємодії та ставлення до невизначеності визначити чинники, які можуть активізувати соціальну взаємодію для досягнення соціальної згуртованості та здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Виклад основного матеріалу. Поняття «невизначеність», як свідчить аналіз досліджень, описується через такі основні категорії як множинність суджень, неточність, неповнота, фрагментованість, неструктурованість, незрозумілість і, відповідно вказується на такі характеристики невизначених й соціально нестабільних ситуацій, як новизна, суперечливість, складність (S. Budner) [1]; непередбачуваність, різноманітність; взаємосуперечливість та амбівалентність (С. Литвин) [2]; неконтрольованість як суб'єктивна неможливість управляти розвитком подій, протистояти несподіванкам, передбачити їх, і в той же час, як здатність сприймати нові неструктуровані, неоднозначні ситуації не як загрозу, а як такі, що кидають виклик (А. Гусев) [3]; багатомірність, полісистемність, наявність безлічі об'єктивних і суб'єктивних конфліктів (В. Семиченко & К. Артюшина) [4]; множинність можливостей і виборів (І. Коробка) [5] та ін.

В суспільстві джерела виникнення невизначеності різноманітні. Серед загальних причин, які сприяють утворенню невизначеності та згодом ситуацій ризику, зазвичай вказується на обмеженість тих або інших (матеріальних, фінансових та інших) ресурсів при прийнятті та реалізації рішень, неповноту або викривленість наявної інформації, неможливість однозначно розкрити зміст явищ або процесів. Невизначеність генерується існуванням безлічі відмінностей у соціально-політичних установках, ідеалах, оцінках, стереотипах поведінки та цінностях людей, зміною пріоритетів одних інтересів відносно інших.

Посилення нестабільності й невизначеності в суспільстві внаслідок війни позначається на соціальній взаємодії як на рівні суспільства, окремих соціальних груп, спільнот, так і на індивідуальному рівні (як готовність чи спроможність людей до гуртування). Розуміння впливу ставлення до невизначеності на соціальну взаємодію як одного з ключових елементів соціальної згуртованості актуалізує розгляд проблеми соціальної взаємодії.

Поняття соціальної взаємодії є одним із ключових для соціології та соціальної психології, і найбільш ґрунтовно проблему соціальної взаємодії представлено в соціологічних та соціально-психологічних дослідженнях.

Відповідно до соціологічних теорій М. Вебера, Т. Парсонса, П. Сорокіна та ін.) [6; 7; 8] соціальна взаємодія є необхідним елементом всіх соціальних явищ (соціальних відносин, процесів, змін, соціальної структури, статусів, ролей та ін.), що може бути ініційований самим актором (індивідом, групою) і розглядатися як «виклик», а може бути відповідною реакцією на дії інших – «відповідь на виклик». Сама ж соціальна структура, соціальні стосунки та соціальні інститути є результатом різних видів і форм соціальної взаємодії.

Серед типів соціальної взаємодії дослідниками визначалися такі, як обмін ідеями (будь-якими уявленнями, відомостями, переконаннями, думками тощо); обмін вольовими імпульсами, за яких люди узгоджують свої дії для досягнення спільних цілей; обмін почуттями, коли люди об'єднуються або розділяються на підставі свого емоційна ставлення до чогось (любви, ненависті, презирства, осуду тощо) [8].

Соціальна взаємодія у соціології зазвичай представляється складеною із окремих соціальних дій. У науковий обіг поняття соціальної дії було введено М. Вебером, який зазначав, що соціологія розглядає поведінку особи остільки, оскільки дія індивіда є осмисленою, в неї вкладається певний сенс та наголошував, що соціальною слід називати таку дію, яка за своїм змістом, що мається на увазі тими хто діє, віднесена до поведінки інших і цим орієнтована у своєму перебігу [6].

Отже можемо говорити про те, що дії людини набувають характеру соціальних тоді, коли вони орієнтовані на інших та передбачають пряму і опосередковану взаємодію з іншими людьми.

М. Вебером було виділено ознаки соціальної дії, такі як суб'єктивний сенс; установка щодо дій інших; установка щодо дій у відповідь [6]. Він вважав, що соціологія має орієнтуватися на дію індивіда чи групи індивідів і, відповідно найбільш «зрозумілою» є дія осмислена, тобто спрямована на досягнення цілей, що ясно усвідомлюються самим діючим індивідом, і для досягнення цих цілей використовуються засоби, визнані за адекватні самим діючим індивідом.

Таким чином в процесі взаємодії люди прагнуть максимально раціоналізувати свою поведінку, тому соціальні дії є осмисленими, раціональними та орієнтованими на іншого.

Розглядаючи соціальну взаємодію, як таку, що ґрунтується на міжособистісних взаємодіях і утворюється одиничними діями, Т. Парсонс вважав, що елементами такої дії виступають – діяч, об'єкт дії, норми організації взаємодії, цінності учасників, ситуація дії [7].

Отже соціальна система створюється взаємодією індивідів, кожен із яких є і діячем, і об'єктом спостереження з боку інших; дії ж кожного базуються на відповідних очікуваннях від інших. Типові очікування та норми формуються внаслідок регулярності одних і тих самих ситуацій взаємодії та складають основу формування соціальних ролей.

Як свідчить здійснений аналіз, соціальна взаємодія постає як процес безпосереднього або опосередкованого обміну діями соціальних суб'єктів (акторів). Для цілої низки соціологічних теорій в основі цього ключового поняття лежить уявлення про те, що соціальний діяч, індивід або суспільство завжди знаходяться у фізичному чи уявному оточенні інших соціальних діячів – акторів (індивідуальних або групових) і поводять себе відповідно до певної соціальної ситуації (в контексті нашого дослідження це соціальна ситуація, спричинена війною і загрозами, внутрішніми і зовнішніми, які вона несе). Індивід або група визначають свою позицію відносно інших, своє місце в соціальній структурі, свої соціальні ролі.

Об'єктивною основою соціальної взаємодії є спільність чи розбіжність інтересів, близьких чи віддалених цілей, поглядів, а її сутність полягає в тому, що лише у взаємодії з іншими людиною може задовольнити переважну більшість своїх потреб, інтересів, цінностей, водночас сама по собі взаємодія також є основною життєвою потребою людини, адже у процесі взаємодії відбувається обмін інформацією, знаннями, досвідом. Відповідно поняття обміну, діалогу, консенсусу є одними із ключових понять у визначенні соціальної взаємодії.

Діалог сторін, під час якого сторони приходять до консенсусу щодо суспільно важливих питань забезпечується, як зазначається в соціально-психологічних дослідженнях С. Іванченко, О. Кочубейник, процесом обміну думками та ідеями [9; 10].

Розглядаючи соціальний діалог як специфічну форму соціальної взаємодії, яка здійснюється у вигляді комунікативної практики, О. Кочубейник наголошує, що соціальний діалог – це не лише обмін інформацією, ідеями, емоціями за допомогою знаків, символів, а й механізм, що сприяє налагодженню зв'язків між різними сегментами соціуму [10, с.16]

В свою чергу консенсус, як вказують дослідники, у концептуальному розумінні виражає певний стан суспільної свідомості, за якої різні соціальні групи орієнтовані на стратегію соціального партнерства чи інші комунікативні стратегії поведінки, що передбачає досягнення злагоди за умов, коли учасники взаємодії згодні скорегувати позиції чи свої інтереси заради підтримання соціального миру [11, с.13].

Налагодження діалогу між різними групами (малими, великими соціальними групами, спільнотами тощо) постає важливою умовою і метою організації взаємодії, сенс якої, в соціально-психологічному контексті, на думку С. Іванченко, розкривається за умови включення дій у спільну діяльність [9]. Спільна ж діяльність розглядається як будь-яка активність, спрямована на співпрацю, досягнення порозуміння та прийняття рішень, які будуть задовольняти всі зацікавлені сторони.

Говорячи про соціальну взаємодію як систему взаємозалежних дій у спільній діяльності, співпраці, міжособистісному спілкуванні особистостей дослідники зазначають, що: «...соціальна взаємодія є взаємодією Я-суб'єктів і їх перетворення на Ми-суб'єкт у межах завдання, регламентованого соціально-рольовими відносинами соціального інституту та відносинами між соціальними групами. Підкреслення ознаки взаємності, яка власне і перетворює активність

незалежних суб'єктів (Я-суб'єктів) на спільну, вказує на взаємозалежну активність із відповідними відношеннями функціональної залежності (Ми-суб'єкт). Ознака взаємності *активності* за своєю природою належить до сфери суб'єктивного, психологічного» [12, с. 136].

Отже саме актуалізація соціальної активності, сфери соціальних комунікацій та налагодження соціального діалогу суб'єктів соціальної взаємодії задля суспільних перетворень має сприяти консолідації й згуртованості суспільства.

Дослідниками наголошується, що різні суб'єкти та актори у своїй соціальній взаємодії (зокрема держава, громадські організації, бізнес-сектор, освітні установи, психологи, соціальні працівники, волонтери тощо) мають потенціал робити свій внесок у соціальний розвиток, і зокрема в соціальну згуртованість [13].

Однак на фоні загострення воєнних дій, виникнення внутрішніх проблем, зовнішніх негативних впливів та посилення невизначеності внутрішні суперечності в суспільстві можуть загострюватися та спричинити проблеми у взаємодії між громадянами, різними соціальними групами, між владою та суспільством на різних рівнях – і на індивідуальному рівні, і на рівні громад, на регіональному та національному рівнях.

І коли йдеться про соціальну взаємодію, то в умовах невизначеності вона може супроводжуватися протиріччями чи навіть конфліктами світоглядів, цілей та інтересів, що посилюватиме тенденцію послаблення довіри та негативно позначатиметься на соціальній згуртованості.

Водночас у невизначеності можуть існувати й відкриватись нові можливості, вибори та свободи, встановлюватись нові як внутрішні, так і зовнішні опори, взаємозв'язки, підвищуватись готовність людей до гуртування.

В умовах невизначеності на збереження активності людей, як свідчать дослідження, можуть впливати, серед багатьох інших зокрема такі чинники, як толерантність до невизначеності [5; 14].

На основі узагальнення результатів розгляду проблеми толерантності до невизначеності в працях вітчизняних і зарубіжних науковців (Г. Громова [15]; А. Гусєв [3]; О. Саннікова [16]; R. Lauriola [17]; M. Hillen [18]; та ін.), толерантність до невизначеності представляється нами як багатогранне явище, яке охоплює різноманітне ставлення до невизначеності, – від негативного – інтолерантного, до позитивного – толерантного, та розглядається як властивість особистості на основі оцінок невизначеності – від позитивних до негативних та її осмислення – як загрози чи можливостей, емоційно – позитивно, нейтрально чи негативно сприймати її, та поведінково реагувати на неї – уникати невизначеної ситуації чи змінювати її, здійснювати пошук інформації та приймати рішення чи уникати цього [5, с. 66].

В контексті розгляду проблеми впливу ставлення до невизначеності на соціальну взаємодію, інформативними є результати нашого дослідження [5, с. 101-102]. Нами було емпірично підтверджено, що для осіб з високим рівнем толерантності до невизначеності, зокрема за показниками ставлення до невизначених ситуацій характерною є виражена схильність сприймати себе

суб'єктом своїх дій і контролювати власне життя; оптимістично оцінювати власні успіхи і невдачі, а також схильність очікувати успіху у майбутньому. Разом з тим такі особи менш тривожні, швидше переходять від планів до дій і схильні йти на ризик, ніж особи з низьким ступенем вираженості толерантності до невизначеності.

За показником *толерантності до невизначеності* (прийняття/уникнення невизначеності) для осіб із високим рівнем прийняття невизначеності характерною є здатність розглядати будь-яку невизначену ситуацію як можливість вибору, розвитку, набуття нового досвіду. Вони не відчують деструктивної тривоги у невизначених ситуаціях, здатні активно і продуктивно діяти в них. Зіткнення зі складною ситуацією спонукає таких осіб здійснювати спроби щодо пошуку та використання альтернативних способів вирішення актуальної проблеми, а також актуалізує і мобілізує їхню здатність до розкриття особистісного потенціалу. Нові обставини вони сприймають скоріше як виклик, а не як дестабілізуючий фактор; новизна ситуації викликає цікавість, мотивує і мобілізує до пошуку конструктивних та ефективних шляхів її вирішення.

Результати аналізу особливостей зв'язку між толерантністю до невизначеності та такими компонентами благополуччя, як *соціально-нормативне благополуччя, управління середовищем, позитивні стосунки з іншими*, які свідчать про те як особа бачить свої стосунки з іншими та більш широкою спільнотою, як оцінює власне функціонування в суспільстві також дають підстави говорити про вплив толерантного ставлення до невизначеності на соціальну взаємодію.

Отримані нами результати засвідчили (за показниками *толерантності до невизначеності*), що чим більш позитивним та адекватним є ставлення досліджуваних до невизначених ситуацій та нових подій, які відбуваються в їх середовищі, чим більш виявлена їхня здатність бачити більшу кількість можливостей, оптимістично оцінювати успіхи й невдачі, сприймати проблему, яка здається нерозв'язною, як новий життєвий поворот, зберігати стан спокою при зіткненні з нею, *тим більше* вони прагнуть слідувати в своїх діях власним моральним цінностям та соціальним нормам (за показником *соціально-нормативного благополуччя*, яке відображає відповідність життя (дій, вчинків) соціальним нормам, моральним цінностям особистості в їх інтеріоризованому вигляді) [5, с. 130].

Також встановлено, що зі зростанням показника *толерантності до невизначеності* зростають, зокрема такі показники психологічного благополуччя, як *управління середовищем та позитивні стосунки з іншими*.

Було зафіксовано, що чим більш позитивним та адекватним є ставлення досліджуваних до нових подій та невизначених ситуацій, які відбуваються в їх середовищі, здатність бачити більшу кількість можливостей, оптимістично оцінювати успіхи й невдачі та ефективно діяти у непередбачуваних і несподіваних ситуаціях, тим більше вони відчують впевненість і компетентність в у своїй поведінці та спроможність ефективно використовувати різні обставини, долати труднощі (*управління середовищем*);

виявляють вміння і прагнення підтримувати близькі стосунки з іншими на основі довіри, підтримки та взаєморозуміння; виявляють увагу та емпатію стосовно інших; проявляють турботу про інших; переживають власну причетність і відчуття потреби іншим (*позитивні стосунки з іншими*) [5, с. 131].

Отже, здійснений аналіз дозволяє зазначити, що толерантне ставлення до невизначеності, перетворюючи невизначеність із джерела загрози на джерело множинності можливостей та вибору, що виявляється у здатності до проактивного реагування – застосовування конструктивних стратегій опанування ситуацій невизначеності, готовність активно впливати на умови середовища тощо, дозволяє адаптуватися до невизначеності й нестабільності, зберегти гнучкість, довіру, єдність, співпрацювати та ставати запорукою стійкості.

Коли невизначеність сприймається особою як спільний виклик, толерантне ставлення до невизначеності сприяє формуванню почуття єдності, а готовність довіряти й співпрацювати підвищує рівень взаємопідтримки, укріплення зв'язків, сприяє згуртованості та дозволяє швидше відновлюються після кризових подій. Тоді як інтолерантне ставлення до невизначеності може посилювати страх, недовіру до інших, вразливість до маніпуляцій, через страх перед невідомим сприяти униканню ширшої взаємодії, відмові від участі. Таке ставлення до невизначеності є фактором ризику для соціальної активності, може спричинити пасивність, зростання рівня тривожності, підвищену агресію та провокувати виникнення ризикогенної соціальної взаємодії.

Висновки. Невизначеність і непередбачуваність життя є серйозним викликом готовності людей долати труднощі, адаптуватися до суспільних змін унаслідок війни, ефективно взаємодіяти з іншими людьми, гуртуватися задля протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам.

В соціальній взаємодії толерантне ставлення до невизначеності є основою налагодження взаємодії з іншими без тривоги та побоювань, з проявом інтересу та позитивного, зацікавленого ставлення до іншої людини. Толерантне ставлення до невизначеності, особливо в ситуації посилення невизначеності внаслідок загрози національній безпеці, коли невизначеність сприймається як спільний виклик, сприяє формуванню почуття єдності, а готовність довіряти й співпрацювати підвищує рівень взаємопідтримки, укріплення зв'язків, сприяє згуртованості. Це дозволяє розглядати толерантне ставлення до невизначеності як чинник активізації соціальної взаємодії, яка є одним із ключових елементів соціальної згуртованості.

Таким чином в умовах суспільної невизначеності й нестабільності та загроз національній безпеці розвиток здатності бути толерантним до невизначених умов життєдіяльності та виявляти суб'єктність щодо її застосування, може постати одним із вагомих психологічних чинників активізації соціальної взаємодії для досягнення згуртованості, підвищення стійкості та здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Подальший аналіз проблеми передбачає верифікацію концепту толерантності до невизначеності в якості психологічного чинника активізації соціальної взаємодії в умовах невизначеності.

Література:

1. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*, 1962. Vol. 30 (1). P. 29-50. DOI: [10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x)
2. Литвин С. В. Толерантність до невизначеності як психологічний конструкт. *Psychological journal*. К., 2019. № 1(21). С. 90-107. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/issue/view/21>
3. Гусєв А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис...канд. психол. наук...19.00.01. Ун-т менеджменту освіти АПН України. Київ, 2009. 233 с.
4. Семиченко В., Артюшина К. Проблема невизначеності у теорії та практиці вищої школи. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр.* К.: Національний авіаційний університет., 2019. № 2 (15). С. 141-152.
5. Коробка І. М. Толерантність до невизначеності як психологічний ресурс суб'єктивного благополуччя молоді : дис. ... доктора філософії : 053 «Психологія». Київ, 2024. 239 с.
6. Weber M. *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*. 1968. Vol. 1. New York: Bedminster Press.
7. Parsons P. *The Structure of Social Action*. The Free Press Glencoe, Illinois. 1949. 817 p.
8. Sorokin, P. *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships* (1st ed.), Routledge, 1985. 720 с. <https://doi.org/10.4324/9781315129433>
9. Іванченко С. М. Методи соціальної взаємодії як складова соціально-психологічного супроводу освітніх та суспільних реформ. *Проблеми політичної психології. Зб. наук. праць*. К., 2016. Вип. 3 (17). С.161-170.
10. Соціальний діалог у вимірах когнітивного спілкування : [монографія] / [О. М. Кочубейник, Н. О. Довгань, В. М. Духневич та ін.] ; за наук. ред. О. М. Кочубейник; Націон. академія пед наук України, Ін-т соціальної та політ. психології. Кропивницький, 2018. 232 с.
11. Філософсько-психологічні проблеми соціальної взаємодії в системі сучасного управління : монографія / за заг. ред. Н. Г. Діденко. Кривий Ріг , 2019. 194 с.
12. Булгакова О. Ю. Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії : дис....доктора психол. н....19.00.07. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. 586 с.
13. Примак Ю. Психологічний дискурс: соціальна згуртованість в умовах невизначеності через війну. *Згуртованість: психологічний та соціологічний виміри інтерпретації : матер. фахової дискусії 05.06.2023 р.* Київ : ІСПП НАПН України, 2023. С. 88-91. URL: http://psy-lpr.at.ua/Materials/2023/2023-fakhova_diskusijazgurtovanist.pdf
14. Мельник Ю. В. Психологічні стратегії життєдіяльності в умовах ситуаційної невизначеності : дис...канд.. психол. наук за спец. 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, 2020. 312 с.
15. Громова Г. М. Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості : дис... доктора філософії за спец. 053 – Психологія. Ін-т соціальної та політ. психології НАПН України, Київ, 2022. 208 с.
16. Саннікова О. П., Санніков О. І. Толерантність до невизначеності як предиктор прийняття рішень особистістю *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2020. Вип. 12 (41). 98-123.
17. Lauriola R., Foschi O., Mosca J. Weller J. Attitude toward ambiguity: empirically robust factors in self-report personality scales. *Assessment*, 2016. Vol. 23, Iss. 3. P. 353-373.

18. Hillen M., Gutheil C., Strout T., Smets E., Han P. et al. Tolerance of uncertainty: Conceptual analysis, integrative model, and implications for healthcare. *Social Science & Medicine*, 2017. Vol. 180. P. 62-75.

References:

1. Budner, S. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*. 30 (1), 29-50. DOI: [10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x). [in English].
2. Lytvyn, S. V. (2019). Tolerantnist' do nevyznachenosti yak psikhologichnyy konstrukt. [Tolerance to uncertainty as a psychological construct]. *Psychological journal*, 1 (21), 90-107. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/issue/view/21> [in Ukrainian].
3. Husyev, A. I. (2009). Tolerantnist' do nevyznachenosti yak chynnyk rozvytku identychnosti osobystosti [Tolerance to uncertainty as a factor in the development of personal identity]. *dys....kand. psykhol. nauk...19.00.01*. – diss....candidate of psychological sciences...19.00.01. University of Educational Management of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Semychenko, V., Artyushyna, K. (2019). Problema nevyznachenosti u teorii ta praktytsi vyshchoyi shkoly [The problem of uncertainty in the theory and practice of higher education]. *Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Psykholohiya: zb. nauk. pr.* – Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology: collection of scientific works. 2 (15), 141-152. [in Ukrainian]
5. Korobka, I. M. (2024). Tolerantnist' do nevyznachenosti yak psikhologichnyy resurs sub'yektyvnoho blahopoluchchya molodi [Tolerance to uncertainty as a psychological resource for the subjective well-being of youth]. *dys.... doktora filosofiyi za spetsial'nisty 053 – Psykholohiya – diss...Ph.D. psychol. in specialty 053 – Psychology*. Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine. Kyiv. [in Ukrainian]
6. Weber, M. (1968). *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*, 1968. Vol. 1. New York: Bedminster Press. [in English].
7. Parsons, T. (1968). *The structure of social action*. New York: Free Press. [in English].
8. Sorokin, P. (1985). *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships* (1st ed.), Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315129433> [in English]
9. Ivanchenko, S. M. (2016). Metody sotsial'noyi vzayemodiyi yak skladova sotsial'no-psikhologichnoho suprovodu osvitynikh ta suspil'nykh reform [Methods of social interaction as a component of socio-psychological support for educational and social reforms]. *Problemy politychnoyi psikhohiyi. Zb. nauk. prats'* – Problems of Political Psychology. Collection of scientific works. 3 (17), 161-170. [in Ukrainian].
10. Kochubeynyk, O. M. (Red.) (2018). Sotsial'nyy dialoh u vymirakh kohnityvnoho spilkuvannya [Social dialogue in the dimensions of cognitive communication]. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kropyvnytskyi.. [in Ukrainian]
11. Didenko, N. H. (Red.) (2019). Filosofs'ko-psikhologichni problemy sotsial'noyi vzayemodiyi v systemi suchasnoho upravlinnya : monohrafiya [Philosophical and psychological problems of social interaction in the system of modern management]. Kryvyi Rih: Publisher: R. A. Kozlov. [in Ukrainian]
12. Bulhakova, O. Yu. (2019). Psykholohichna hotovnist' studentiv do sotsial'noyi vzayemodiyi [Psychological readiness of students for social interaction]. *dys....doktora psykhol. n....19.00.07*. – Dissertation of Doctor of Psychology, 19.00.07. State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky. Odesa. [in Ukrainian]
13. Prymak, YU. (2023). Psykholohichnyy dyskurs: sotsial'na z'hurtovanist' v umovakh nevyznachenosti cherez viynu [Psychological discourse: social cohesion in conditions of uncertainty due to war]. *Z'hurtovanist': psikhologichni ta sotsiolohichni vymiry interpretatsiyi :*

mater. fakhovoyi dyskusiyi 05.06.2023 r. : Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine. Kyiv., 88-91. URL: http://psy-lpr.at.ua/Materials/2023/2023-fakhova_diskusijazgurtovanist.pdf [in Ukrainian]

14. Mel'nyk, YU. V. (2020). Psykholohichni stratehiyi zhyttyediyal'nosti v umovakh sytuatsiynoyi nevyznachenosti [Psychological strategies of life activity in conditions of situational uncertainty]. *dys...kand. psykol. nauk...19.00.01.* – diss....candidate of psychological sciences...19.00.01. Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. [in Ukrainian]

15. Hromova, H. M. (2022) Tolerantnist' do nevyznachenosti yak chynnyk transformatsiyi travmatychnoho dosvidu osobystosti [Tolerance to uncertainty as a factor in the transformation of the traumatic experience of an individual]. *dys... doktora filosofiyi za spetsial'nistyu 053 – Psykholohiya* – diss...Ph.D. psychol. in specialty 053 – Psychology. Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine. Kyiv. [in Ukrainian]

16. Sannikova, O. P., Sannikov, O. I. (2020). Nolerantnist' do nevyznachenosti yak predyktor pryynyattya rishen' osobystistyu [Tolerance to uncertainty as a predictor of individual decision-making] *Visnyk pislyadyplomnoyi osvity. «Seriya «Sotsial'ni ta povedinkovi nauky».* – Bulletin of postgraduate education. "Social and Behavioral Sciences Series."12 (41), 98-123. [in Ukrainian]

17. Lauriola, R., Foschi, O., Mosca, J., Weller, J. (2016). Attitude toward ambiguity: empirically robust factors in self-report personality scales. *Assessment.* 23 (3), 353-373. [in English].

18. Hillen, M., Gutheil, C., Strout, T., Smets, E., Han, P. (2017). Tolerance of uncertainty: Conceptual analysis, integrative model, and implications for healthcare. *Social Science & Medicine.* 180, 62-75. [in English].